

HİKMETLİ HİKÂR'IN HİKÂYESİ'NİN DİL ÖZELLİKLERİ I: YAPIM EKLERİ*

Galip GÜNER**

ÖZET

Bugün elimizde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış farklı konuları muhtevi pek çok metin bulunmaktadır. Bunların belli başlıları tarihi vakayinameler, kanun kitapları, mahkeme sicil defterleri ve tutanakları, dil bilgisiyile ilgili serler ile sözlükler, dine ve doğa bilimlerine ait metinlerdir. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış edebî örneklerden ise elimizde *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi* yahut *Akıllı Hikâr'ın Hikâyesi* adıyla bilinen sadece bir metin vardır. Hikâye, hikmetli sözleri ve azizlerin efsanevi hayatlarını anlatan didaktik bir metin olup Viyana'daki Ermeni Mekhitarist Kütüphanesinde 468 numarada kayıtlı el yazmanın 54.-62. sayfaları arasındadır. Bu eser üzerinde J. Deny ve E. Tryjarski çalışmışlardır. Onlara göre bu eser Ermeniceden tercüme edilmiştir. Bu eseri Almatı'da Kudasov da bastırmıştır. Metnin transkripsiyonu ise Garkavets'in *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie-I* adlı eserinde mevcuttur. *Hikmetli Hikâr Hikâyesi* üzerine yapılmış son çalışma ise Altınkaynak ve Altınsoy'a aittir. Bu çalışmada, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ve tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra konu ve muhteva bakımından eser değerlendirilmiş, Türk halk kültürüyle sergilediği ortak yönlere temas edilmiş, ardından da eserin Latin harfleriyle transkripsiyonlu metni verilmiştir. Metnin dil özellikleri üzerine bugüne kadar müstakil anlamda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda biz öncelikle *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi*'nin dilini yapım/türetme ekleri bakımından irdeledik ve tarihi Kıpçak Türkçesinin bir döneminin bu önemli eserde yapım eklerinin işlevselliği bakımından sergilediği durumu ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi, *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi*, gramer, yapım ekleri, işlev.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: galip_guner@hotmail.com

STORY OF HİKMETLİ HİKAR'S LANGUAGE FEATURES I: DERIVATIONAL SUFFIXES

ABSTRACT

There are many texts we have today that contains different topics written by the Armenian Kipchak Turkic. These are just a few historical chronicle, lawbooks, registers and minutes of the court, with the works on the knowledge of the language dictionaries, texts on religion and the natural sciences. We have examples of literature written in the Armenian Letters Kipchak Turkic / Story of Hikmetli Hikar / or / Story of Akıllı Hikar / are known as just a text. The story is a didactic text that describes the lives of a legendary wise words and saints and number 468 in Vienna, registered in the Library of the Armenian Mekhitaristh and writing 54-62. Between pages. This work on the J. Denyand E. Tryjarski sought. According to them, this work has been translated by Armenian. This work also suppressed the in Almaty by Kudasov. Garkavets's the work –Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie-I- of transcribing the text is available. Altınkaynak and Altınsoy made on last working of Story of Hikmetli Hikar. In this study, a brief information about historical development of the Armenian Letters Kipchak and after giving the work in terms of subject matter and content as sessed, Common aspects of the Turkish people's culture has been contacted, and then given in texts of the work transcribed in Latin letters. So far there has not been any sense of self about the language of the text. In this context, we firstly examined Story of Hikmetli Hikar's language production differentiation in terms of attachments and aimed to demonstrate the derivational suffixes of the text in a situation that's important in terms of functionality Kipchak Turkish historical period.

Key Words: Armenian Letters Kipchak Turkic, Story of Hikmetli Hikar, grammar, derivational suffixes, function.

1. GİRİŞ

Ani Kalesi'nin 1064 yılında Sultan Alparslan tarafından fethi ve ardından bölgede kurulmuş olan Ermeni Bagratid Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Doğu Anadolu'nun tamamına yakın kısmı Selçukluların eline geçmiştir. Bu mühim hadisenin akabinde bölgede yaşayan Ermeni nüfusun bir bölümü Karadeniz'in kuzeyine göç etmiştir. Bu göç hareketi sonucunda bilhassa Kırım ve çevresinde yerleşik Kıpçaklarla birlikte önemli bir Ermeni yoğunluğu da oluşmuştur (Arıkan 2006: 131; Kutalmış 2004: 37, Güner 2013: 27). XII. yüzyılda Kırım başta olmak üzere bu coğrafyanın tarih kitaplarında *ArmeniaMaritima* (Ermeni Denizi) veya *ArmeniaMagna* (Ermeni Adası) olarak adlandırılması da bu göç hareketinin bölgede yarattığı demografik durumun bir göstergesidir (Kasapoğlu Çengel 2012: 20). Pritsak, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin oluşumunu bu göç hareketine bağlar ve Karadeniz'in kuzeyinde birlikte yaşamaya başlayan Kıpçaklar ve Ermeniler arasındaki yoğun sosyal ve ticari ilişkilerle izah eder (Pritsak 1998: 123). Bilhassa XIII. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan bu ilişkiler diller arasında da bir etkileşimi doğurmuştur. Bu bağlamda bölgenin temel dilinin Kıpçak Türkçesi olması ve bu coğrafyada ticaret yapabilmek için bu dilin bilinmesi zorunluluğu evvela Ermeni tüccarların Kıpçak Türkçesini öğrenerek kullanmalarına yol açmıştır. Bu sosyolojik ve tarihi sürece ek olarak söylenmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. O da Kafkas coğrafyasında özellikle de Ermenistan ve Gürcistan'da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Kıpçakların yoğun olarak yaşadıkları ve Gürcü kralı David zamanından itibaren devlet ve ordu kademesinde çeşitli görevleri yerine getirdikleridir. Bu görev alma süreci Kral Dimitri, Giorgi ve Kraliçe Tamara zamanında da devam etmiş ve bölgede yaşayan Kıpçakların önemli bir bölümü Hristiyanlığın Gregoryanlık mezhebini din olarak benimsemişlerdir (Güner 2013: 27). Aynakulova, bu olaydan yola çıkarak Karadeniz'in kuzeyine göç edenlerin saf bir Ermeni topluluğu olmadıklarını savunur. Ona göre Kafkaslarda Hristiyanlığı kabul eden Kıpçaklar zamanla Ermeni kültürünü de benimsemişler, kendilerini Ermeni olarak adlandırmışlar ancak Ermenice bilmedikleri için Ermeni alfabesini kullanarak Kıpçak Türkçesiyle metinler ortaya koymuşlardır (Aynakulova 2009: 126). Hâsılı Ermeni harfleriyle ortaya konulmuş verilerin kimlere ait olduğu sorunu bu iki ana görüş etrafında şekillenmektedir.

Garkavets, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerin dil özelliklerini çağdaş Türk lehçeleriyle karşılaştırdığımızda özellikle Karayım, Urum ve Kırım Tatar Türkçeleriyle benzerlik gösterdiğini ifade eder. Tarihî anlamda ise XI.-XIV. yüzyıllarda Doğu Avrupa'da Kuman-Kıpçakların konuştuğu ve *Codex Cumanicus* ile de örtüşen bir dil olduğunu belirtir (Garkavets-Khurshudian 2001, Güner 2013: 28).

Dashkevich, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin tarihî gelişimini üç döneme ayırır (Dashkevich 1983: 101):

1. Sözlü Dil Dönemi (XIII. yy. sonu-XV. yy.)
2. Yazılı Dil Dönemi (XVI. yy.-XVII. yy.'nin ilk yarısı)
3. Dilin Kaybolduğu Dönem (XVII. yy.'nin ikinci yarısı)

Bugün elimizde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış farklı konuları muhteva pek çok metin bulunmaktadır. Bunların başlıcaları tarihî vakayinameler, kanun kitapları, mahkeme sicil defterleri ve tutanakları, dil bilgisiyle ilgili serler ile sözlükler, dinî metinler, doğa bilimlerine ait metinlerdir (Eserler ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Güner 2013: 29-31). Şu an için Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış elde bir tek edebî eser vardır: *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi*. Eser, hikmetli sözleri ve azizlerin efsanevi hayatlarını anlatan didaktik bir metin olup Viyana'daki Ermeni Mekhitarist Kütüphanesinde 468 numarada kayıtlı el yazmanın 54-62. sayfaları arasındadır. Bu eser üzerinde J. Deny ve E. Tryjarski çalışmışlardır. Onlara göre bu eser Ermeniceden tercüme edilmiştir (Deny ve Tryjarski 1964). Bu eseri Almatı'da Kudasov da bastırmıştır (Kudasov 1990). Metnin transkripsiyonu ise Garkavets'in *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie-I* adlı eserinde mevcuttur (Garkavets 2002: 175-182). *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi* üzerine yapılmış son çalışma ise Altınkaynak ve Altınsoy'a aittir (Altınkaynak ve Altınsoy 2007). Bu çalışmada, eser önce konu ve muhteva bakımından değerlendirilmiş, Türk halk kültürüyle sergilediği ortak yönlerle temas edilmiş ardından da eserin Latin harfleriyle transkripsiyonlu metni verilmiştir.

2. İNCELEME

Bu çalışmada biz, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin elimizdeki tek edebî, hikemi eseri olan *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi*'nin dilini yapım ekleri bakımından irdeledik. Bu bağlamda tarihî Kıpçak Türkçesinin bir döneminin bu önemli eserde yapım eklerinin işlevselliği bakımından sergilediği durumu ortaya koymaya çalıştık.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

2.1. Yapım Ekleri

2.1.1. Addan Ad Yapan Ekler

Addan ad türeten ekler, ad kök veya gövdelerinden yeni adlar türetmek için kullanılan yapım ekleridir. Bu ekler, ad köklerine, addan veya fiilden türetilmiş ad gövdelerine getirilerek yeni adlar türetmede kullanılır (Ergin 1993: 145, 146).

+A: Eski bir yönelme-bulunma durumu ekidir (Tekin 2000: 112). Bu ek, bir kelimedeki kalıplaşarak zaman adı türetmiştir: *kéç+e*“gece” (55r).

+Ağ: Ekin asıl işlevi küçültme ve sevgi bildirmektir. Metinde tek heceli adlara gelerek onlardan benzetme işleviyle şu adları türetmiştir: *hab+ağ* “kabak” <*kap+ak*, *hul+ağ* “kulak” (57r) <*kul+ak*.

+An: Eski Türkçenin eklendiği ada çokluk anlamı katan eki olup zamanla bu çokluk işlevini yitirerek kalıplaşmıştır: *oğlan* <*oğul+an* “oğul, evlat” (54v).

+çA: Türkçede eşitlik, benzerlik, küçültme ve karşılaştırma görevlerinde kullanılan ad çekim eki olup bazı kelimelerde işlevi genişleyerek bir ad türetme ekine dönüşmüştür. Metinde araç-gereç adı ve durum zarfı türetmede kullanılmıştır: *ağ+ça* “para, akçe” (56r) <*ak+ça*, *tér+çe* “tez, çabuk” (60r).

+çI: Adlara eklenerek bir meslek mensubu veya bir işi sürekli yapan anlamında yeni adlar türetir: *él+çI* “elçi” (61v), *sadağa+çI* “iyilik yapan” (60r), *yalğan+çI* “yalancı” (57r, 59v).

+çun: Bir örnekte tespit edilmiştir: *yol+çun* “yolcu” (60v). *+çI* ekinin türevi veya yöresel biçimi izlenimi vermektedir.

+dA: Bulunma hâli ekinin kalıplaşmış biçimi olup bir örnekte zaman zarfı türetmiştir: *kün+de* “her gün” (54v).

+dAş: Eklendiği ad kök ve gövdelerinin bildirdiği oluşa ortak olan kişilere işaret eden yeni adlar türetmiştir: *har+daş* “kardeş” (54v) <*kar+daş*, *yol+daş* “yoldaş, arkadaş” (56v).

+dUz: Yalnız şu kelimedeki zaman zarfı türetmiştir: *kün+düz* “gündüz” (55r).

+GA: Gabain, ekin ihtiva ettiği sesler bakımından yaklaşma hâli eki ile aynı olduğunu belirtir (Gabain 2007: 45). Metinde kökün ifade ettiği anlamın dışında olanı göstermeye yarayan bir işlevle kullanılmıştır: *öz+ge* “başka” (56v).

+GARİ: Yön hâli ekinin kalıplaşması sonucu şu örneklerde görülür: *il+geri* “ileri” (61r), *yog+arı* “yukarı” (58v) <*yogğarı* <*yokğarı*.

+GI, +GU: İlgi sıfatı ve zamiri türetir (Güner 2013: 118). Ekin kalınlık-incelik ve tonlutsuz uyumuna çoklukla uymadığı görülür: *burun+gi* “önceki” (57v, 60v), *evel+gi* “ilki, önceki” (60v), *soğ+gu* “sonra” (55v).

+GInA: Küçültme işleviyle şu örnekte: *az+gına* “biraz, azıcık” (55v)

+ğu: Bir örnekte durum bildiren ad türetmiştir: *haram+ğu* “karanlık” <*karay+ğu* (60r).

+(U)K: Yalnız şu örnekte araç adı türetmiştir: *yüz+(ü)k* “yüzük” (56v)

+(I)l: Renk adları türetir: *yeş+(i)l* “yeşil” <*yaş+ıl* (60v)

+II, +IU: Eski Türkçenin “sahip olan” anlamında sıfatlar türeten *+IXG* ekidir (Tekin 2000: 84). Metinde, ekin sonundaki /g, ğ/ ünsüzü düşmüş biçimleri kullanılmaktadır: *at+lı* “adlı” (61v), *bar+lı* “varlıklı” (59v), *bezöv+lü* “süslü” (55v), *és+li* “akıllı” (56v), *içki+li* “sarhoş” (59r),

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

körk+lü“gösterişli” (55v),*tat+lı*“tatlı; hoş, iyi” (58r), *tözüm+lü*“sabırlı” (55v), *tür+lü*“çeşitli” (54v, 55r, 60r), *us+lu*“akıllı, hikmetli” (54v), *yarıh+lı*“ışıklı” (60r), *yar+lı*“yoksul, fakir” (56v, 58r).

+IKK, +IUK, -IH, -IUH:Soyut ve somut adlar ve sıfatlar türetmede kullanılmıştır. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin fonetik bir özelliği olarak kalın sıradan kelimelerde ekin sonundaki /k/ ünsüzü sızıcılaşarak /h/ olmuştur: *aç+lıh* “açlık” (56r, 56v), *ferâh+lik* “ferahlık” (60r), *harsız+lıh* “arsızlık” (61r), *it+lik* “köpeklik” (57v), *k'risdan+lik* “Hristiyanlık” (58v), *misikin+lik* “miskinlik” (58v), *süvünç+lük* “mutluluk” (62r), *tınç+lıh* “gençlik” (55r), *tirlık* “ömür” <*tiri+lik* (57r, 60r), *yahşı+lıh* “iyilik” (55r), *yalğançı+lıh* “yalancılık” (58v, 59v), *yarlı+lıh* “fakirlik” (58r).

+(I, U)n:Yer bildiren adlar ve sıfatlar türetmiştir: *al+(i)n* “1. huzur, nezt 2. ön, karşı” (54v, 58r), *or+(u)n* “yer” (54v), *uz+(u)n* “uzun” (57r).

+(I)ncI, +(U)ncI:Sayı adlarına eklenerek sıra sayıları türetir. Örneklerde ekin yardımcı ünlüsü uyuma girme temayülündedir: *dört+(i)nçi* “dördüncü” (61r), *dört+(ü)nçi* “dördüncü” (60v), *iki+nçi*“ikinci” (54v, 58v), *üç+(ü)nçi* “üçüncü” (60v), *üç+(ü)nçü*“üçüncü” (54v).

+rAh:Sıfatlardan üstünlük anlamı taşıyan yeni adlar türetir. Şu örnekte: *yahşı+rah* “daha iyi” (55v).

+sI:Benzerlik ifade eden adlar türetir (Güner 2013: 127): *artıh+sı* “çok fazla” (60v).

+sIz, +sUz:Yokluk sıfatları türetir. Ekin ünlüsü metinde ünlü uyumuna uyar: *bitik+siz* “imzasız” (59r), *és+siz*“cahil, akılsız” (55v, 60r), *har+sız+lıh*“arsızlık” (61r), *horhu+suz*“korkusuz” (56r),*kerek+siz* “gereksiz” (60r), *möhür+süz*“mühürsüz” (59r), *tanılı+sız*“tanıksız” (59r), *vağt-sız* “vakitsiz” (56v).

2.1.2. Fiilden Ad Yapan Ekler

Fiilden ad türeten ekler, fiil kök veya gövdelerinden ad yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler, fiil köklerine, addan ve fiilden türemiş fiil gövdelerine eklenirler (Ergin 1993: 175). *Hikmetli Hikâr'ınHikâyesi'*nde tespit edilen fiilden ad türetme ekleri ve örnekleri şöyledir:

-AK+, -Ah+: Bitki ve organ adı türetmede kullanılmıştır: *çiç-ek* “çiçek” (55v), *yapur-ah* “yaprak” (58v), *yür-ek* “gönül” (55v).

-An+:Bir örnekte hayvan adı türetmiştir: *yıl-an* “yılan” (56r).

-AnAK+:Fiillerden somut ad türetmede kullanılmıştır: *teg-enek* “değnek” (56r).

-ç+: Dönüşlü bir fiil gövdesinden soyut ad türetmiştir: *süvün-ç* “sevinç” (62r).

-çI+: Yalnız şu örnekte alet adı türetmiştir: *ham-çI* “kamçı” (62r)<*kam-çI*.

-(I, U)G+, -(O, U)v+: Çoklukla fiilin sonucunu bildiren somut ve soyut adlar türetir (Tekin 2000: 90). Metinde bir örnekte ekin -g+'lı biçimi tespit edilmişken [*ur-(u)ğ* “soy” (59r)] diğer örneklerde Kıpçak Türkçesinin fonetiğine bağlı olarak -v+ şeklini aldığı, aynı zamanda dar olan ünlüsünün de yuvarlaklaştığı görülür: *aru-v* “temiz” (59v), *bezö-v* “süs” (55v), *çer-(ü)v* “asker” (61v), *ölç-(ö)v* “ölçü” (57r).

-GU+, -KI+, -KU+: Eylem adı türetir: *hay-ğu*“kaygı” (55r, 61v), *kült-kü* “gülünç” (56v, 60r), *yar-ğu* “yargı” (57v, 58r). Şu örnekte ise somut ad türetmiştir: *iç-ki* “içki” (59r, 60r).

-hA+, -KA+: Soyut eylem adı türetir: *holt-ha* “rica, istek” (61r), *öp-ke* “öfke” (60r).

-I+, -U+:Geçişli fiillerin nesnesine, geçişsiz fiillerin de öznesine işaret eden adlar türetir (Taş 2009: 134). *égir-i* “eğri” (57v), *kön-ü* “doğru” (57v), *tol-u* “dolu” (55v). *yahşı* “iyi” <*yakış-i* (55r, 57r).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Fiilin bildirdiği eylemin sonucu olan anlamında adlar türettiği örnekler de vardır. Bu örneklerde ek, Eski Türkçenin işlek fiilden ad türetme eklerinden biri olan *-G+*'nin düşmesiyle kendisinden önce gelen yardımcı ünlünün ekin işlevini yüklenmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Güner 2013: 141): *horh-u* “korku” (56r) <*korh-(u)ğ, öl-ü* “ölü” (55v, 61v) <*öl-(ü)g*.

-(I, U)h+, -(I, U)K+: Kıpçak Türkçesinde geçişli veya geçişsiz fiillere eklenerek onlardan sıfat veya adlar türeten işlek eklerden biridir. Somut ve soyut adların yanı sıra alet adları türettiği de görülür (Güner 2013: 143): *aç-(i)h* “açık” (60r), *art-(i)h* “değerli” (57r), *biti-k* “1. kitap 2. imza” (55r, 59r), *biyi-k* “büyük” (57r) <*beyü-k, buyur-(u)h* “buyruk” (57r), *esir-(i)k* “sarhoş” (60r), *éş-(i)k* “kapı” (55v), *körk* “gösteriş” (55v) <*kör-(ü)k, opru-h* “elbise” (56v), *tanı-h* “tanık” (59r), *yap-(u)h* “sır” (58v), *yarı-h* “ışık” (60r), *yastıh* “yastık” (55r) <*yasta-k, yıra-h* “uzak” (60r), *yuvu-h* “yakın” (56r) <*yağ-u-k*.

-KIn: Bir örnekte eylemin sonucunu bildiren ad türetmiştir: *bas-kın* “baskın” (56r).

-I+: Bir örnekte geçişsiz fiilden sıfat türetmiştir: *tüke-l* “çok” (62r).

-(I, U)m+: İki örnekte eylem adı ve sıfat türetmiştir: *töz-(ü)m* “sabır” (55v), *yar-(i)m* “yarım” (61v).

-mA+: Fiil kök veya gövdelerinden fiilin belirttiği oluş, kılış veya durumları yalın birer iş olarak ifade eden adlar türetir (Korkmaz 2003: 91). *övret-me* “öğretme, öğretim” (55r), *taşı-ma* “taşımaya” (55v).

-mAh+: Fiilin bildirdiği iş, oluş veya hareketi gösteren adlar türetir: *bér-meh* “verme” (57r), *bil-meh* “bilmek, biliş” (55r), *sözle-meh* “konuşmak” (59r), *susa-mah* “susamak” (56v).

-mIş+: Bir örnekte eylem sıfatı türetmiştir: *yé-miş* “meyve” (55v).

-(I, U)n+: Fiilin bildirdiği eylemin sonucu veya ürünü olma anlamında adlar türetir: *ah-(i)n* “akın, akıntı” (58v), *bur-(u)n* “ön, önce” (55v, 60v).

-(I, U)r+: Fiilin bildirdiği işin sonucu olan ad türetmiştir: *ağ-(i)r* “ağır” (58v), *çuk-ur* “çukur” (62r).

-s+: Yalnız şu örnekte soyut ad türetmiştir: *u-s* “akıl” (60r).

-(I, U)ş+: İşlev bakımından eklendiği fiilin anlamını çok fazla değiştirmeden, yapılan işin tarzını bildiren kalıcı kılış adları yahut bir işin sonucu veya ürünü olan somut, soyut kalıcı adlar türetir: *algış* “dua” (55r) <*alka-ş, harğı-ş* “beddua” (56r) <*karğa-ş, kiyin-(i)ş* “giyim” (55v, 60v), *küre-ş* “güreş” (57r), *oşsa-ş* “benzer” (61r), *sak-(i)ş* “fikir, düşünce” (58v), *tüv-(ü)ş* “dayak” (56r), *ur-(u)ş* “savaş” (58v), *ülüş* “pay, hisse” (56r) <*üle-ş*.

-(I, U)t+: Fiillerden soyut ad türetmiştir: *ög-(ü)t* “öğüt” (54v, 56r), *uya-t* “utanma” (61r).

-(ö)vlü: Bir örnekte edilgen fiil sıfatı türetmiştir: *kéç-(ö)vlü* “geçici” (58r).

-z+: Organ adı ve soyut ad türetmiştir: **kö-z* “göz” (57r), **sö-z* “söz” (54v, 55r, 58v).

2.1.3. Addan Fiil Yapan Ekler

Addan fiil türeten ekler ad köklerine, addan türetilmiş ad gövdelerine veya fiilden türetilmiş fiil gövdelerine getirilerek onlardan fiil türetmek için kullanılırlar. Bu eklerle türetilen fiiller, çoklukla dayandıkları adlarla ilgili, olma ya da yapma anlamı taşıyan farklı hareketleri ifade ederler (Ergin 1993: 170).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

+A-: Adlardan olma veya yapma ifade eden fiiller türetmiştir: *boş+a-* “serbest bırakmak” (58v), *hart+a-* “yaşlanmak” (55r), *oğşa-* “benzemek” (55v) <*okuş+a-*, *öç+e-* “öç almak” (60r), *övre-t-* “öğretmek” (55r, 56v)<*övür+e-t-*, *tüg+e-t-* “tüketmek” (54v).

+DA-: Tek heceli bir ada gelerek bir işi “yapma, etme” anlamında fiil türetmiştir: *ün+de-* “çağırma, seslenmek” (55r, 58v).

+GA-: Yalnız şu örnekte: *yarlığa-* “acımak” <*yarlığ+ga-* (60v)

+I-: Kökün belirttiği durumda olmak anlamında fiiller türetir (Taş 2009: 91): *bit+i-* “yazmak” (55r), *taş+ı-* “taşımak” (55v).

+(I)K-, +(u)h-: Oluş bildirme özelliğiyle geçişsiz fiiller türetir (Korkmaz 2003: 115): *kéç+(i)k-* “gecikmek, çok zaman geçirmek” (60r), *yol+(u)h-* “karşılaşmak” (57v).

+KUR-: Bir örnekte yansıma addan fiil türetmiştir: *tü+kür-* “tükmek” (55v).

+IA-: Genel Türkçenin en işlek addan fiil türetme eklerindedir. Bu kullanım yaygınlığı *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi*'nde de görülmektedir. Ekin asıl işlevi “adın taşıdığı özelliği yerine getirmek, gerçekleştirmek” anlamında fiiller türetmektir (Güner 2013: 161): *an+la-* “anlamak” (61r), *at+la-n-* “at binmek” (56v), *ayb+la-* “ayıplamak” (56r), *bayla-* “bağlamak” (55v) <*bağ+la-*, *baş+la-* “başlamak” (55r), *ferah+la-n-* “ferahlanmak” (58v), *hamçı+la-* “kamçılılamak” (62r), *hürmet+le-* “hürmet etmek” (58v), *ıvaş+la-* “yavaşlamak, mec. olgunlaşmak” (56r) <*yavaşla-*, *oğur+la-* “çalmak” (57v), *öğüt+le-* “öğüt vermek” (56r), *sağış+la-* “saymak, kabul etmek, farz etmek” (60v), *sağ+la-* “gözlemek” (56v), *sağ+la-* “korumak” (54v), *sıy+la-* “saygı göstermek” (59r), *söz+le-* “söylemek, konuşmak” (58r, 60r), *suğ+la-* “hasislik, aç gözlülük etmek” (55v), *tügel+le-* “1. yerine getirmek 2. çoğalmak” (58r, 62r), *uyat+la-* “utandırmak” (61r), *yaman+la-* “kötülemek” (61r), *yığ+la-* “ağlamak” (56v, 59v), *yuvuhla-n-* “yakın olmak” (56r).

+r-: Bir örnekte geçişsiz fiil türetmiştir: *haygu+r-* “kaygılanmak” (55r).

+sA-: Eklendiği ada karşı duyulan ihtiyacı ifade eden fiil türetir: *su+sa-* “susamak” (56v).

+sIn-: Eklendiği ada çoklukla “gibi görme, gibi sayma” anlamı katar (Korkmaz 2003: 122). Yalnız şu örnekte: *hayıf+sin-* “hayıflanmak” (59r, 61v).

2.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiil gövdeleri, addan fiil veya fiilden fiil türetme ekleriyle oluşturulmuş yapılardır. Bu yapıları türetmeye yarayan ekler, fiil köklerinden veya gövdelerinden yeni fiiller yapmada kullanılırlar (Korkmaz 2003: 123).

-Ar-: Ettirgen çatılı fiiller türetir: *çılh-ar-* “çıkarmak” (58r), *két-er-* “gidermek” (61r).

-DUr-: Eklendiği fiilin anlamını “oldurma, yaptırma veya fiilin gerçekleşmesine sebep olma” gibi yönlerden tamamlayan ve ettirgenlik yapan işlek bir ektir (Güner 2008: 179): *art-tur-* “arttırmak” (57r, 60v), *kél-tir-* “getirmek” (55r), *kiy-dir-* “giydirmek” (54v), *ol-tur-* “oturmak, hüküm sürmek” (57v), *ös-tür-* “büyütmek” (54v), *toy-dur-* “doyurmak” (55r, 59v), *toz-dur-* “tozutmak” (61r), *tök-tür-* “döktürmek” (57v), *yé-dir-* “yedirmek” (55r).

-har-: Bir örnekte: *hut-har-* “kurtarmak” (58v) <*kurt-gar-*.

-GUz-: Ettirgen çatılı fiiller türetir: *tur-guz-* “1. durdurmak 2. (yanına) getirmek” (55r, 61v).

-(U)h-: “Pekiştirilmiş olma” anlamı taşıyan yeni fiiller türetir (Güner 2013: 171): *yul-(u)h-* “yolmak” (60v).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-(I, U)l-: Edilgen ve dönüşlü fiiller türetir: *eksi-l-* “eksilmek” (57r), *kés-(i)l-* “kesilmek; idam edilmek” (61v), *tir-(i)l-* “dirilmek” (54v), *to-l-* “dolmak” (55v), *uya-l-* “utanmak” (56r), *yañ-(i)l-* “yanılmak” (57v), *yıñ-(i)l-* “yıkılmak” (56r).

-mA-: Olumsuz anlamda fiiller türetir. Çok fazla örneği vardır: *aç-ma-* “açmamak” (55v), *al-ma-* “almamak” (57r), *ayt-ma-* “söylememek” (56v, 57r), *bér-me-* “vermemek” (57r), *bolma-* “olmamak” (55v), *kél-me-* “gelmemek” (59v), *oñşa-ma-* “benzememek” (55v), *tuyl-ma-* “çekinmemek” (55r), *yamanla-ma-* “kötülememek” (60v), *yırañlan-ma-* “uzak durmamak” (59r) vb.

-(I, U)n-: Dönüşlü fiiller türetir. Bazen eklendiği fiile “olma veya yapma” anlamı da katmaktadır: *arı-n-* “temizlenmek” (61v), *aşahla-n-* “aşağılanmak” (57r), *atla-n-* “at binmek” (56v), *biye-n-* “beğenmek” (55r), *biyikle-n-* “yücelmek” (57r), *hıl-(i)n-* “yapılmak” (59v), *ina-n-* “inanmak” (60v), *kiy-(i)n-* “giyinmek” (60v), *ögütle-n-* “öğüt almak” (54v), *suñla-n-* “hasislik, aç gözlülük etmek” (55v), *süv-(ü)n-* “sevinmek” (56r), *yarlıla-n-* “yoksullaşmak” (57r), *yırañla-n-* “uzak durmak” (59r), *yuv-(u)n-* “yikanmak” (61v), *yügün-* “diz çökmek, saygı göstermek” (55r) < yük-(ü)n-.

-(I)r-: Geçişli fiiller türetir: *iç-(i)r-* “içirmek” (55r), *kéç-(i)r-* “geçirmek” (56v), **kö-r-* “görmek” (57r), *sem-(i)r-* “beslemek” (60v), *toğ-(u)r-* “doğurmak” (56r).

-(I, U)ş: Bir örnekte işteş fiil türetmiştir: *öçe-ş-* “öç almak” (60r).

-(I, U)t-: Ettirgen çatı ekidir: *açı-t-* “acıtmak, incitmek” (56v), *añla-t-* “anlatmak” (61r), *ay-t-* “söylemek” (54v, 56v), *hay-(i)t-* “yaklaşmak” (54v), *iş-(i)t-* “işitmek” (54v), *oñşa-t-* “benzetmek” (60v), *öviire-t-* “öğretmek” (55r), *semir-t-* “besletmek” (60v), *tüge-t-* “tüketmek” (54v).

-y-: Eklendiği fiilin anlamını pekiştirme işleviyle tamamlar: *ho-y-* “koymak, bırakmak” (56r, 57r), **tı-y-* “engellemek” (55r), **to-y-* “doymak” (55r, 59v).

3. SONUÇ

Bu çalışma ile *Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesimetninin* kelime türetme bakımından sergilediği durum ortaya konulmuştur. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin önemli bir kısmı yayımlanmış olup bundan sonraki süreçte yapılması gereken bu metinlerin dil özelliklerinin tespit edilmesidir. Böylece Karadeniz'in kuzeyinde *Codex Cumanicus* ile başlayan ve günümüzde Karayim, Urum ve Kırım-Tatar Türkçelerine kadar uzanan tarihî ve filolojik süreci daha iyi idrak etmek ve daha sağlıklı artzamanlı çalışmalar yapmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALTINKAYNAK, Erdoğan, Sevda ALTINSOY (2007), “Gregorian Kıpçak Metinlerinden Akıllı Hikâr'ın Hikâyesi”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. II, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, s. 93-119.
- ARIKAN, İbrahim (2006), **Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur (Metin-Dizin)**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- AYNAKULOVA, Gülnisa (2009), “Ermeni Kıpçakları mı? Gregoryan Kıpçakları mı?” **Millî Folklor**, S. 84, s. 114-126.
- DASHKEVICH, Ya. (1983), “Armyano-Kıpçakskiy Yazık: Etapiistorii”, **Voprosı Yazıkoznaniya**, No. 1, s. 91-107.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- DENY, J., E. TRYJARSKI (1964), "Histoire du Sage Hikar' Dans la Version Armeno Kiptchak", **Rocznik Orientalistyczny**, 27, Wiesbaden, s.7-61.
- ERGİN, Muharrem (1993), **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul.
- GABAIN, A. von (2007), **Eski Türkçenin Grameri**, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara.
- GARKAVETS, Aleksandr (2002), **Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie I, Katalog i Teksti Pamyatnikov Armyanskim Pis'mom**, Almaty.
- GARKAVETS, Aleksandr, Eduard Khurshudian (2001), **Armenian-Qypchaq Psalter Written by Deakon Lussig from Lviv 1575/1580**, Almaty.
- GÜNER, Galip (2008), **Karahanlı Türkçesinde Fîl**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- GÜNER, Galip (2013), **Kıpçak Türkçesi Grameri**, Kesit Yay., İstanbul.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya (2012), "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi", **Dil Araştırmaları**, S. 10, Bahar, s. 17-81.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi**, TDK Yay., Ankara.
- KUDASOV, S. J. (1990), **Armian Jazuh Kıpçak Eskertkişi-Dana Hikar Sözinin Tili**, Almaty.
- KUTALMIŞ, Mehmet (2004), "On the Armeno-Kipchak", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 2, s. 35-42.
- PRITSAK, Omeljan (1998), "Ermeni Kıpçakçası", **Tarihî Türk Şiveleri**, (yay. haz.) Mehmet Akalın, TKAE Yay., 3. baskı, Ankara, s. 123-132.
- TAŞ, İbrahim (2009), **Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı**, TDK Yay., Ankara.
- TEKİN, Talat (2000), **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

